

Tronfølge og borgerkrig i Skandinavia i middelalderen

SVERRE BAGGE

The article discusses the decline in regicide and conflicts over the succession in Scandinavia from the twelfth to the sixteenth century, expressed in the contrast between 22 cases of regicide before 1200 and one after. Whereas this development has often been regarded as a symptom of more fundamental social change, it is here largely regarded as the real cause: new rules for the succession made conflict less likely. Nevertheless, rules are not sufficient in themselves, they have to be respected, which to some extent will be the result of social change. The transition to peaceful succession according to clear rules is then traced through three stages: (1) hereditary kingship in which all descendants of a king have equal rights without any central institution to choose between them, (2) reduction of the number of heirs with priority for the previous king's eldest legitimate sons, combined with a reduction of the number of institutions involved in the election and (3) similar rules as in 2, combined with one, central elective institution, the council of the realm, which expresses the consolidation of the aristocracy around the king.

Innledning

Ther kom konungin gangande nidher,
stirnande öghom, hardla vreder.
«Minnes ider nakot aff Hatuna leek?
Fulgör! minnes han mik!»¹

Nyköpings gjestebud er det mest velkjente og dramatiske eksempelet på tronstrid i Skandinavia i middelalderen, og den anonyme forfatteren av *Erikskrönikan* gjør også sitt beste – og det sier ikke så lite – for å få episoden til å fremstå i all sin gru. Kong

¹ «Der kom kongen gående nedover/ med stirrende øyne, full av vrede:/ Minnes dere noe av Håtuna lek?/ Jeg minnes den helt og fullt» (*Erikskrönikan*, 157).

Birger tar en grusom hevn for brødrenes kupp mot ham i Håtuna, som førte til full riksdeling mellom de tre. Han inviterer dem til julefeiring, tar dem til fange midt på natten og lar dem sulte i hjel. Men hevnen faller tilbake på ham selv. Det bryter ut opprør mot ham, og han dør i eksil, mens hertug Eriks sønn Magnus erstatter ham på tronen.

Strid om tronen, mellom brødre eller andre slektninger, er langt fra enestående i Skandinavia i middelalderen. I alle fall frem til omkring 1300 var tronfølgen den mest direkte årsak til indre strid. Eldre forskning så også dette som den egentlige årsaken til stridighetene, mens man i senere tid mer har betraktet tronfølgen som et symptom og søkt den egentlige forklaring i samfunnsmessige endringer. I Norge pekte Andreas Holmsen (1977: 213–250) på endringer i jordeiendomsforholdene, som førte til motsetninger mellom det jordeiende aristokrati og den jordleierende underklasse. Senere har man søkt forklaringen i ressurskrise for aristokratiet som følge av opphøret av vikingferdene, og i kirkens ønske om sentralisering (Bagge 1986: 162–165; 2010: 47–53; jf. Orning 2014: 211–216). I de andre nordiske land har man søkt forklaringen i motsetningen mellom kongemakt og aristokrati (Lönnroth 1934; Christensen 1945 mfl.). Selv om slike forklaringer ikke kan utelukkes, er det ofte vanskelig å finne konkrete belegg for dem. I tillegg kommer at omfattende samfunnsendringer ikke nødvendigvis behøver å ha tilsvarende omfattende årsaker (Orning 2014: 208). I det følgende skal jeg argumentere for selve tronfølgen som langt på vei den egentlige årsak, og diskutere de skiftende regler for dette frem til slutten av middelalderen. Riktignok er saken ikke så enkel som at problemet kan løses bare ved en ny regel; det kreves også nye institusjoner og en ny forståelse av kongemakten.

De fredelige maktskifter vi er vant til i moderne demokratier, er unntak i historisk tid. Utenfor Europa, særlig i mange av de nye statene som ble til etter annen verdenskrig, er det vanlig at ledere valgt for begrenset tid nekter å gå av og gjerne blir sittende resten av livet – Mugabe er bare ett av mange eksempler. I middelalderens Europa var konger som regjerte på livstid det vanlige, og oftest var rikene formelt eller reelt arvelige. Ledere valgt for begrenset tid, var stort sett begrenset til byrepublikker, der slike ordninger ofte ledet til strid og rivalisering. Kongedømme på livstid hadde derimot den store fordel at den gamle herskeren var død når den nye overtok.

Likevel var det nok av problemer; det er ingen grunn til å undre seg over at overføring av makt fra én generasjon til en annen ofte ledet til konflikt i middelalderens Europa. Det som trenger forklaring, er snarere at slik overføring kunne skje uten konflikt. En klar endring på dette området skjedde i Europa fra 800-tallet og utover, først i det karolingiske rike, så i periferien, fra 1200-tallet også i de nordiske

land. 94 av 431 eller 21,8 % av europeiske konger ble myrdet mellom 600 og 1200, mot 20 av 333 eller 6 % mellom 1200 og 1800 (Morrill 2004: 293–299; Eisner 2011: 557–558, 572–574, Bagge [under utgivelse]: 2–7). I Skandinavia ble 22 konger drept av sine undersåtter før 1300, men bare én etter, nemlig Gustav III av Sverige i 1792 (Bagge 2014: 50–51; [under utgivelse]: 5–6). Når det gjelder avsettelser av konger og strid om tronen, er ikke bildet fullt så entydig, men også her finner vi en klar reduksjon fra 1200-tallet og utover.

En sammenligning med resten av verden viser at den mest rimelige forklaringen på dette er endringer i tronfølgen, nemlig innføringen av arvelig enekongedømme. Til sammenligning er statsutvikling og religiøs legitimasjon av kongemakten av mindre betydning, ettersom langt mer utviklede stater enn de europeiske, som Romerriket i keisertiden, Bysants, det arabiske kalifatet og Det ottomanske imperium, der herskermakten enten ikke var formelt arvelig, eller det var mer konkurranse mellom herskerens arvinger, kombinerte politisk sentralisering med hyppige kongemord og statskupp. Religiøs legitimasjon av herskermakten er et bortimot universelt fenomen og dermed ikke i stand til å forklare europeiske særtrekk. Derimot har arvelig enekongedømme den fordel at bare én person vil ha det viktigste incentiv til å myrde kongen, nemlig å bli konge selv. Vedkommende vil dessuten ha viktige motforestillinger mot en slik handling, dels at han vil være kongens sønn eller nære slektning, dels at han før eller siden vil bli konge i alle fall.

Kongedømmet var ikke bare en sentral del av riksstyret i de europeiske rikene. I lang tid var det byråkratiske apparatet omkring kongen så svakt at det treffende kan sies at kongen definerte staten snarere enn omvendt. Grensene mellom de europeiske landene var i betydelig grad resultat av delinger eller foreninger som følge av ekteskap og arv. Det klassiske eksempelet er delingen av Karl den stores rike mellom Ludvig den frommes sønner, som gjorde Frankrike og Tyskland til egne kongeriker. Spania er et annet eksempel. Her førte en rekke ekteskapsallianser og arvefølger til at det meste av landet ble samlet under én konge fra 1479. Det må likevel påpekes at senere sammenslåinger av relativt veldefinerte stater, som England og Skottland, Castilla og Aragón og Norge og Danmark, ikke førte til samme uproblematisk sammensmelting som foreningen av ulike territorier i første fase av europeisk statsdannelse.

I utgangspunktet er det to måter å løse problemet med tronfølgen på, arv eller valg. I praksis har vi oftest å gjøre med en blanding av de to. Ved grunnleggelsen av kongedømmet kan arv åpenbart ikke ha hatt noen betydning, men det ser ikke ut til

å ha vært noen periode i skandinavisk historie der hvem som helst kunne velges til konge, uten slektstilknytning til forgjengeren.²

Derimot har vi å gjøre med skiftende typer arveregler. I det følgende skal jeg skille mellom tre stadier: 1) adkomst til tronen forutsetter en tilknytning til dynastiet, men uten at dette er nærmere spesifisert; 2) sønner av forrige konge har fortrinnsrett til tronen, men maktfordelingen mellom disse er uklar; 3) eldste sønn har enerett til tronen. Parallelt med denne utviklingen finner vi en spenning mellom arv og valg, som også må diskuteres.

Utviklingen av tronfølgen

FØRSTE FASE: TIDEN FØR CA. 1250

Felles for Danmark og Norge på 1000- og 1100-tallet var dynastisk arvefølge, men uten spesifikke regler for å prioritere ett eller flere medlemmer av kongeslækten. Forskjellen var at Danmark hadde enekongedømme, i alle fall fra slutten av 1000-tallet, da Sven Estridsens sønner etterfulgte hverandre på tronen, mens det var mulig med flere konger samtidig i Norge. Vi vet mindre om Sverige; her var det nesten kontinuerlig rivalisering mellom to dynastier, Erikslækten og Sverkerlækten (Lindkvist 2003). Det var også strid om tronen både i Danmark og Norge.

Danmark var for det meste fredelig under Sven Estridsens fem sønner; konflikten kom først i neste generasjon, med Magnus Nielsens drap på Knud Lavard i 1131 (Christensen 1977: 276–296; Hermanson 2000: 51–186). Deretter var det strid mellom to grener, etterkommere etter henholdsvis Niels og Knud Lavard, med en splittelse av den siste linjen, inntil Valdemars seier i 1157. Under disse stridighetene har pretendentene hatt støtte i omfattende partier, som ser ut til å ha hatt stor grad av stabilitet. Under Valdemar og hans etterfølgere ble så et stabilt kongedømme bygget opp, selv om Valdemar hadde en rekke rivaler i hele sin regjeringstid. Dette markerte overgangen til en ny fase: Kongens ektefødte sønn etterfulgte sin far på bekostning av sidelinjer, og uekte sønner ble utelukket fra arvefølgen. Dessuten ble kongen kronet og salvet, og en nær allianse med kirken ble knyttet. Dette ble tilsynelatende den endelige løsningen på tronfølgeproblemet.

Norge var også fredelig i den første perioden etter avskaffelsen av det danske styret i 1035, øyensynlig uten noen forandringer i arvereglene. Denne perioden har vært brukt som eksempel på at tronfølgerreglene var av liten betydning; samkongedømmet var ikke nødvendigvis mer konfliktskapende enn enekongedømmet

² Bagge 2015: 565–579; jf. Krag 1989 – I motsetning til Krag finner jeg det mest sannsynlig at Olav Trygvason og Olav den hellige virkelig tilhørte Hårfagre slækten.

(Bjørge 1970; Orning 2014: 202–208). I praksis var det likevel bare én konge det meste av tiden, 71 av 95 år.

Kong Sigurd Jorsalfares død i 1130 innledet en serie av stridigheter om tronen som varte i vel 100 år, til 1240. Årsakene til dette har vært mye diskutert, men skal ikke tas opp i full bredde her. Utgangspunktet for konflikten var i alle fall rivalisering mellom samkonger, først Magnus Sigurdsson og Harald Gille i 1130-årene, så de tre Gillesønnene i 1150-årene. Om ikke tronfølgeordningen var den egentlige årsak til konfliktene, må det i alle fall påpekes at den gjorde det lett å utfordre den regjerende kongen. Alle medlemmer av kongeætten kunne kreve tronen. Kongssønner hadde fortrinnsrett, enten de var ektefødte eller uektefødte. Også avstamning gjennom kvinneledd kunne anerkjennes, selv om Sverre benektet Magnus' rett fordi hans kongelige avstamning gikk gjennom hans mor. Etter Sverres død anerkjente imidlertid birkebeinerne slik avstamning ved valget av Inge Bårdsson. Det kan også påpekes at en viss mangel på kongsemner begynte å gjøre seg gjeldende på begynnelsen av 1200-tallet, noe som, ved siden av et ønske om å få slutt på konfliktene, kan ha bidratt til samlingen om Håkon Håkonsson.

I tillegg til det store antall arvinger til tronen bidro også selve valgordningen til at det var lett å kreve tronen. Pretendentene kunne gjøre sitt krav gjeldende på et hvilket som helst ting, selv om det etter hvert ser ut til at Øreting i Trondheim hadde særlig autoritet. Dermed kunne en rekke kongsemner oppnå anerkjennelse samtidig. Dette var også tilfellet i Danmark, men ikke i samme grad. Her var det nemlig bare tre ting der kongene kunne velges, ett for hvert av de tre hoveddelene av landet: Jylland, Sjælland og Skåne.

Et påfallende trekk er også de mange unge kongsemnene, barn eller svært unge menn. Norge fikk sin første mindreårige konge allerede i 1035, da Olavs sønn Magnus ble hentet fra Russland. Deretter ble Magnus Barfots tre mindreårige sønner – alle uektefødte – konger etter hans død i 1103. I Danmark ble derimot Svend Estridsens sønner etterfulgt av sine brødre, ikke av sine mindreårige sønner. Det var heller ingen mindreårige pretendenter under stridighetene på midten av 1100-tallet. Mindreårige konger forekom også i andre europeiske land, men antallet var begrenset av kravet om ektefødsel. Allerede fra karolingisk tid var det vanlig å kreve dette; fra 1100–1200-tallet var dette også tilfellet i Skandinavia og Øst-Europa.

De mange barnekongene av usikkert opphav i Norge er dermed et klart unntak. Det har vært diskutert om de virkelig var kongssønner.³ Takket være kongenes meget aktive seksualliv kan de godt ha vært det. Det er dessuten påfallende at det til slutt,

³ Lunden (1976: 22–27) viser til de mange forfalskningene i middelalderen og tenker seg på dette grunnlag at de fleste kongsemner ikke tilhørte kongeætten.

på begynnelsen av 1200-tallet, ble det mangel på kongsemner hos begge partier. Det ville det neppe ha blitt om det var mulig å utgi en hvilken som helst gutt i passe alder for å være sønn av en konge. Norge hadde dermed regler for tronfølgen som gjorde det lett å lansere alternative tronkandidater. Uekte sønner eller angivelige sønner kunne kreve tronen og søke støtte til dette på forskjellige ting rundt om i landet. Nå er dette likevel neppe den eneste forklaringen på de langvarige indre stridighetene. Om en pretendent skal ha noen sjanse til å vinne frem, må han ha støtte. De mange kongsemnene, og særlig det faktum at de ofte var mindreårige, blir dermed uttrykk for klare partimotsetninger og for partienes styrke.

Grunnlaget for disse partidannelsene er mer uklart. Man har søkt sosiale eller ideologiske forklaringer, et aristokratisk parti mot et mer folkelig, regioner mot hverandre eller et kirkelig parti mot et mer verdslig og forskjellige kombinasjoner av disse faktorene. Til en viss grad gir også kildene støtte for slike tolkninger. Erling Skakke klarte etter hvert å samle en stor del av aristokratiet, og han inngikk også en allianse med kirken. Dette ga så konflikten en ideologisk karakter; kirken fordømte Erlings motstandere som kjettere og forrædere. Omvendt rekrutterte Sverre sine tilhengere fra lavere samfunnslag, i alle fall i begynnelsen. Disse motsetningene er imidlertid sekundære; ingenting tyder på noen avgjørende sosial eller ideologisk forskjell i begynnelsen av konflikten (Bagge 1986: 166–168; 1999: 305; 2010: 42–64; Orning 2014: 202–208). At de ledende menn i landet etter hvert slutter opp om vinneren og nøler med å støtte en opprører med liten sjanse for suksess, er akkurat hva man skulle vente.

Utgangspunktet for partidannelsen var tilknytning til et kongsemne. At svært mange ledende menn på begge sider ble drept i kampene og ønsket om hevn for dem, kan ytterligere ha bidratt til samholdet. Endelig må den langvarige konflikten ha skjerpet motsetningene og styrket samholdet innen partiene.

Tilsynelatende har vi en nøyaktig parallell mellom Valdemar i Danmark og Erling Skakke i Norge. Begge knyttet nære bånd til kirken, i første rekke gjennom kroningen. Begge klarte øyensynlig også å knytte til seg størstedelen av aristokratiet. Likevel var det en klar forskjell: Valdemar lyktes i sin politikk, Erling ikke. Var forklaringen forskjellig personlighet? Var Erling for hard mot motstanderne? Valdemar kunne også være hard, men var muligens mer diplomatisk. På den andre siden møtte også Sverre like langvarig motstand som Erling, til tross for at han ifølge sagaen var mild mot motstanderne og søkte å knytte dem til seg.

Den viktigste forklaringen på forskjellen mellom Danmark og Norge er trolig samfunnsforholdene i de to landene. Pansrede ryttere avgjorde slaget ved Fodevig (1134); dette var senere en avgjørende betingelse for seier. Støtte fra aristokratiet var

derfor nødvendig; motstand mot et samlet aristokrati var ikke mulig. Dette var ikke tilfellet i Norge; her kjempet man fortsatt til fots og til sjøs. Tronpretendentene var avhengig av masseoppbud av bønder, selv om Sverre i større grad enn forgjengerne satset på en militær elite. Denne eliten hadde likevel ikke grunnleggende annerledes utrustning, men bedre trening. Selv om størstedelen av aristokratiet var samlet om motstanderen, kunne derfor Sverre vinne ved hjelp av krigere rekruttert fra lavere lag av befolkningen, kombinert med større taktisk dyktighet. –Mens partirekruttering i Danmark var begrenset til en liten elite, var det mulig å rekruttere fra bredere lag i Norge. Samtidig var det et maksimalt antall potensielle ledere; en påstand om kongelige avstamning, kombinert med en viss grad av militær suksess var tilstrekkelig.

Erfaringene fra de mange pretendentene på 1100- og begynnelsen av 1200-tallet kom så til uttrykk i usedvanlig presise og detaljerte regler for tronfølgen i lovene av 1260 og 1273, særlig den siste (NgL II: 308–310; 25–28). Den langvarige striden førte til mobilisering av store deler av landet og bidro i neste omgang til en sterkere sentraltmakt. Birkebeinerne hadde et klart overtak fra ca. 1200, og Håkon Håkonsson ble etter hvert en samlende skikkelse. Samlingen av baglernes og birkebeinerne parti i 1217 la grunnlaget for et enhetlig aristokrati og dannet et stabilt grunnlag for kongedømmet senere på 1200-tallet.

Vi vet vesentlig mindre om Sverige enn om de to andre landene, men omkring midten av 1200-tallet finner vi et lignende mønster også her. Rivaliseringen mellom de to dynastiene opphørte da Sverkerätten døde ut i 1234 og Birger jarl ble landets reelle hersker, først på vegne av den siste kongen av Eriksätten og så, fra 1249, som formynder for sin egen sønn, Valdemar. Etter Birgers død (1266) ble Valdemar avsatt av sin yngre bror Magnus (1275), som i sin tur ble etterfulgt av sin sønn Birger.

Ved midten av 1200-tallet var en stabil kongemakt vokst frem i Danmark og Norge og tilsynelatende også i Sverige. Enekongedømme og faste regler for tronfølgen var innført, og kongens sønner hadde fått en klar fortrinnsrett til tronen fremfor andre arvinger. Ett problem sto imidlertid igjen, nemlig kongens yngre brødre.

ANNEN FASE, TIDEN 1250–1350: PROBLEMET MED DE YNGRE BRØDRENE

Første fase viser motsetningen mellom det aristokratiske Danmark og det «demokratiske» Norge, med et svakere aristokrati og et mindre klart skille mellom dette og befolkningen for øvrig. I denne fasen klarte Danmark lettere å regulere tronfølgen. Forskjellen i sosial struktur er den samme i annen fase, men nå kombineres den med bildet av det fredelige Norge versus det urolige Danmark.

Danmark hadde tilsynelatende løst problemet med tronfølgen gjennom etableringen av Valdemarenes dynasti. Da Valdemar I døde i 1182, ble han etterfulgt av sine to sønner, Knud VI (1182–1202) og Valdemar II Seier (1202–41). Selv om konkurransen om tronen ikke opphørte umiddelbart, etterfulgte Valdemars to sønner hverandre uten problemer, og da den siste av dem døde, var det klart at bare hans etterkommere kunne gjøre krav på tronen. Det var heller ikke noen tvil om den eldstes førsterett. Likevel ble Valdemars død innledningen til en problematisk periode, der i alle fall ett av problemene var rivaliseringen mellom hans tre sønner og deres etterkommere. Etterfølgeren Erik ble myrdet av sin bror Abel i 1250. Abel ble så drept to år senere, muligens myrdet, og etterfulgt av sin yngre bror Christoffer, til tross for at han hadde en mindreårig sønn i live. Sønnen, Erik, ble senere hertug i Slesvig, og han og hans etterkommere var ofte i opposisjon til kongemakten.

I tradisjonell dansk historieskrivning er det en skarp kontrast mellom den harmoniske og stabile Valdemarstiden og den følgende perioden av indre og ytre stridigheter, som endte i full oppløsning i 1330-årene, da landet var uten konge og mesteparten av lenene var pantsatt til tyske fyrster og stormenn (Paludan 1977: 443–489; Hybel og Poulsen 2007: 309–322). Dynastiske konflikter er langt fra den eneste forklaringen på problemene i denne perioden. Kombinasjonen av en ærgjerrig utenrikspolitikk og en styrkelse av aristokratiet på bekostning av bøndene og kongemakten er antagelig viktigere. Men tronfølgen utgjorde likevel en del av problemet. I den foregående perioden hadde man lyktes med å utvikle et eksklusivt dynasti av etterkommere av kongen i rett nedstigende linje, så lenge slike fantes. Derimot var det et problem hvis denne linjen besto av flere enn én.

I utgangspunktet var ikke problemet nytt; også tidligere må kongssønner ha fått del i kongedømmets ressurser, om enn ikke nødvendigvis i form av formelle forleninger. Fremveksten av én eksklusiv linje av direkte arvinger må imidlertid ha økt problemet: Alle kongens yngre sønner hadde det samme eksklusive, nærmest guddommelige opphav og måtte dermed ha krav på en solid del av rikets ressurser. Det må også påpekes at slike tildelinger ikke nødvendigvis utgjorde en trussel mot riksenheten. Ingen konge kunne styre hele riket direkte; det kunne være en fordel at brødre hadde slike forleninger i stedet for ubeslektede. Dette har vært påpekt i forbindelse med de såkalte *apanages* i Frankrike. Her blir riktignok det mest kjente eksempelet, tildelingen av Burgund til kongens yngre bror Filip i 1384, brukt som argument for det motsatte, men utviklingen her skyldes spesielle omstendigheter; de øvrige eksemplene tyder på en styrkelse snarere enn en svekkelse; kongen og hans slektninger styrte Frankrike sammen, og len gikk tilbake til kronen når sidelinjer døde ut eller deres medlemmer arvet tronen (Collins 2002: 188–194).

Det kunne godt ha vært tilfellet også i Danmark. Når det ikke ble det, skyldes det et stykke på vei personlige egenskaper hos Valdemars sønner og etterkommere. En viktigere faktor var likevel at det fortsatt var mulig for yngre sønner å skaffe seg støtte hos aristokratiet mot sin eldre bror. Dette gjaldt både Abel mot Erik, Erik Abelsen mot Christoffer I og broren Christoffer (senere Christoffer II) mot Erik Menved.

Også i Norge var de yngre sønnene et problem. *Håkonar saga* (Bind II: 171–172, 183, 217–220) gjengir en diskusjon som angivelig skal ha funnet sted i 1255 om tronfølgen etter Håkon, som da hadde to sønner, Håkon den eldste og Magnus den yngste. Alternativene var full riksdeling – deling av riket i to – men med bare Håkon som konge, og Håkon som konge og Magnus som hertug over en tredjedel av landet. Håkon ville imidlertid ikke ta noen avgjørelse og sa at Gud fikk velge. To år etter valgte Gud, ved å la Håkon dø. Deretter lot Håkon Magnus krone til medkonge (1261). Tross de strenge reglene for arvefølge hadde altså yngre sønner en sterk stilling, noe som også viste seg etter Magnus' død, da hans eldste sønn Eirik ble konge, mens den yngste, Håkon, ble hertug over en tredjedel av landet.

Situasjonen i Norge er dermed ganske parallell til den i Danmark: Enekonngedømme og arv i rett nedstigende linje var innført, men yngre brødre måtte kompenseres med en betydelig grad av riksdeling. Samme situasjon finner vi i Sverige etter at den mindreårige Birger etterfulgte sin far Magnus på tronen i 1290. I alle de tre rikene brukte dessuten kongene samme metode som hadde vært brukt av europeiske dynastier for å sikre tronfølgen, nemlig å la eldste sønn velge og/eller krone i farens levetid.

I alle de tre nordiske landene hadde kongen altså yngre brødre. Dette skapte problemer i Danmark og Sverige, men ikke i Norge. Det er i utgangspunktet usikkert i hvilken grad denne forskjellen kan forklares med ulike forhold i de tre landene. Krangel mellom brødre er ikke uvanlig, og noen brødre er mer krangleverne enn andre, uten at dette behøver å ha noen samfunnsmessig forklaring. Det kan i tillegg nevnes at kong Eirik av Norge var svekket av sykdom det meste av sin regjeringstid, og at broren Håkon derfor hadde stor innflytelse allerede før han ble konge. Ettersom Eirik ikke hadde noen sønn, må dessuten Håkon relativt tidlig ha kunnet regne med å etterfølge ham på tronen. På den annen side må det også påpekes at det ikke bare er fyrstene selv som avgjør om det skal bli konflikt om tronen eller deling av riket. Skal man kjempe om tronen eller økt politisk innflytelse, må man ha støtte fra mektige menn. Sjansen for slik støtte er større jo mindre sentralisert landet er.

På denne bakgrunn er det vanskelig å tenke seg at det som skjedde i Sverige på begynnelsen av 1300-tallet, kunne ha skjedd i Danmark eller i Norge. Her brøt det

ut strid mellom kong Birger og hans to brødre Erik og Valdemar straks etter at han hadde overtatt makten som myndig konge (Rosén 1939; Bagge 2007). Etter sitt kupp i Håtuna i 1306 fikk hertugene gjennomført full, arvelig riksdeling. Det eneste som skilte mellom dem og Birger, var selve kongetittelen. Vi kan her sammenligne med Danmark. Hatet mellom Erik Menved og hans bror Christoffer var etter alt å dømme like stort som mellom Birger og hertugene, men Christoffer måtte nøye seg med intriger bak Eriks rygg. Først i 1318, da Eriks forsøk på å støtte kong Birger i Sverige mot hertugene hadde slått feil, deltok Christoffer, sammen med erkebiskopen og en rekke stormenn, i opprør mot Erik.

Håkon V klager gjentatte ganger over de ulykker som rammet riket da han og broren var barn, og søker å motvirke en gjentakelse av dette gjennom detaljerte regler for et fremtidig formynderstyre (NgL III: nr. 14). Derimot er det ikke umiddelbart klart hva han sikter til med disse klagene. Formynderstyret i 1280-årene kom i konflikt med kirken, Danmark og hanseatene. Håkon ser ut til å ha ført noenlunde samme politikk overfor de to første som formynderstyret. Han fornyet det meste av formynderregjeringens forordninger om kirken, og han førte en lignende aggressiv politikk mot Danmark. Derimot hadde han ingen stor konflikt med hanseatene, selv om han utstedte noen restriktive forordninger. Problemet med formynderregjeringens politikk på dette området ser ut til å ha vært Alv Erlingssons kapervirk-somhet, som førte til krig mot Danmark og hanseatene på samme tid og resulterte i freden i Kalmar i 1285, der Norge ble idømt en bot på 6000 mark som først ble betalt mange år senere. Derimot er det ingenting som tyder på at formynderregjeringen søkte å svekke kongemakten ved å gi store privilegier til medlemmene av aristokratiet. Tvert imot fremtrer formynderregjeringen som mer kongelig enn kongen selv, med reformer av rettshåndhevelsen og en tilbakevisning av kirkens krav på privilegier basert på avansert teori om kongelig suverenitet (Helle 1970: 201–224; Bagge 2008: 216–220; 2010: 346–356). Det nye formynderstyret i 1320-årene, etter Håkon Vs død, gir et lignende inntrykk. Det er derfor neppe noen tilfeldighet at problemet med yngre sønner ikke dukket opp i Norge; lite tyder på at de ville ha fått støtte til å utfordre sin eldre bror på samme måte som i nabolandene og da særlig Sverige.

DEN ENDELIGE LØSNINGEN: UNIONER OG VALGRIKER 1350–1568

Løsningen på problemet med yngre brødre ser i første omgang ut til å ha vært mangel på kongsemner i stedet for overflod av dem. Karakteristisk for senmiddelalderen er at de gamle dynastiene døde ut på mannssiden i Skandinavia som i mange andre land i Europa. Det resulterte dels i unioner mellom landene, dels i valg av konger med liten eller ingen tilknytning til de gamle dynastiene. Senmiddelalderen oppfattes

gjerning som en problematisk periode i Norden, men når det gjelder tronfølge, var denne perioden klart mindre problematisk enn den foregående, til tross for at tronfølgen i seg selv burde medføre større problemer. Yngre sønner var sjelden noe problem, rett og slett fordi det sjelden var yngre sønner, ofte ikke sønner i det hele tatt. Det kan tilføyes at dette også var en del av forklaringen på utviklingen av et stabilt enekongedømme i land som Tyskland og Frankrike på 900- og begynnelsen av 1000-tallet (Becher 2009: 191–198). Dette, kombinert med interskandinaviske ekteskap, ledet til unioner mellom landene, først mellom Norge og Sverige fra 1319, så mellom alle tre land i 1389. Unionene medførte en rekke motsetninger og problemer, inkludert tronskifter, men problemene var for det meste begrenset til Sverige, som etter 1448 bare i kortere perioder var i union med de øvrige landene. Følgelig finner vi her en rekke innsettelse og avsettelse av konger, i tillegg til en lang periode da landet for det meste ble styrt av en riksforsender uten kongetittel (1470–1520).

Kalmarunionen medførte mye spenning og konflikt. Eldre forskning så disse konfliktene som uttrykk for nasjonale motsetninger: Danmark mot Sverige. Erik Lönnroths bok om Kalmarunionen fra 1934 etablerte en ny ortodoksi: Hovedmotsetningen gikk mellom kongemakt og aristokrati eller, i tidens terminologi, mellom de to styringsformene *regimen regale* og *regimen politicum*. Mye taler imidlertid til fordel for det eldre i synet; i alle fall er det vanskelig å se bort fra motsetningen mellom dansk og svensk under unionskonfliktene, selv om vi skal være forsiktige med å tillegge tidens aktører patriotiske ideologier av moderne type (Bagge 2014: 248–268).

Det klareste uttrykk for forskjellen mellom de to forfatningstypene er spørsmålet om arvekongedømme eller valgkongedømme. I utgangspunktet var ordningen en blanding av de to: Man måtte tilhøre kongeslekten for å bli konge, og eldste sønn hadde fortrinnsrett, men valg var nødvendig for å bli anerkjent. I Norge ble arvekongedømmet formelt fastslått i tronfølgelovene av 1260 og 1273. Fortsatt skulle en forsamling møte ved tronskiftet, men under normale forhold hadde denne forsamlingen ingen annen oppgave enn å anerkjenne nærmeste arving. Tronfølge-loven av 1273 fastla i tillegg arvefølgen i så mange detaljer at det ville være liten sannsynlighet for et egentlig valg. Noe tilsvarende fantes ikke i de to andre landene, men både i Danmark (fra 1182) og Sverige (fra 1290) ble nærmeste arving etter foregående konge valgt uten problemer – problemene begynte først etter valget. Det kunne derfor se ut som begge land, i alle fall Danmark, var på vei mot et arvekongedømme av norsk type. Uroen på slutten av 1200- og begynnelsen av 1300-tallet forandret imidlertid på dette. En håndfestning, der kongen, Erik Klipping, underkastet seg konkrete forpliktelser for sin regjering, ble for første gang utstedt i 1282, riktignok ikke i forbindelse med

et kongevalg, men som del av en forsoning mellom kongen og den aristokratiske opposisjonen. Christoffer II var den første kongen som måtte utstede en håndfestning i forbindelse med valget (1320). Senere ble håndfestningen et normalt element ved tronskifter, selv om hverken Valdemar Atterdag eller Erik av Pommern utstedte noen. Dermed var det også slått fast at kongen skulle velges. Selv om håndfestningen kom senere i Sverige, erklærte riksrådet allerede i 1320 – etter avsettelsen av Birger og valget av Magnus – at Sveriges konge skulle velges, ikke arve. Som følge av unionen med Danmark ble også Norge et valgrike i løpet av 1400-tallet, og håndfestningen ble et fast element her, enten separat eller sammen med Danmark (Imsen 1972).

Arvekongedømmet eller tilløpene til arvekongedømme i den foregående perioden ble altså erstattet av et valgkongedømme i senmiddelalderen. De gamle valgtingene fortsatte å eksistere, men det egentlige valgorganet var det aristokratisk dominerte riksrådet. Håndfestningene er ett av mange uttrykk for et sterkere aristokrati og en begrensning av kongemakten i senmiddelalderen. De ble gjennomgående strengere og mer detaljerte i løpet av 1400- og begynnelsen av 1500-tallet og fikk til og med en egen opprørsparagraf, for første gang i kong Hans' håndfestning av 1483. De mange avsettelsene av unionskonger i Sverige og de to i Danmark og Norge, henholdsvis av Erik av Pommern (1439 og 1442) og Christian II (1523), har vært betraktet som uttrykk for aristokratiets styrke.

Når det gjelder Sverige, var indre uro og motstand mot kongen ikke noe nytt fenomen i unionstiden. Mellom Birger jarls død i 1266 og Gustav Vasas tiltredelse i 1523 var det bare to svenske konger som ikke ble avsatt, nemlig Magnus Birgersson (død 1290) og Christoffer av Bayern (død 1448). Grunnleggende var det svenske aristokratiet vesentlig mer splittet enn det norske og danske, og dette kommer også til uttrykk i denne perioden. I tillegg kommer imidlertid selve unionen. Engelbrekts opprør var direkte rettet mot danske ombudsmenn, som, antagelig med en viss grunn, ble betraktet som mer hensynsløse i sin fremferd mot befolkningen enn innfødte svensker. Dels kunne slike ombudsmenn bruke kortvarige opphold i utlandet til å berike seg, dels var danske bønder vant til hardere styre enn svenske. Danske ombudsmenn utfordret selvsagt også aristokratiet, som ønsket disse ombudene for seg selv. Teoretisk kunne det tenkes at det svenske og det danske aristokrati kunne bli enige om å konkurrere over hele Norden, men dette skjedde bare i begrenset utstrekning i praksis. Svenske stormenn hadde derfor gode grunner til å motsette seg unionen, selv om noen av dem kunne tjene på den eller kunne søke støtte hos den danske kongen under konflikter med riksforsstanderne eller andre stormenn.

I tillegg kom utenrikspolitikken, som i hovedsak var bestemt av danske interesser, som når Erik av Pommern kjempet i 20 år for å få kontroll over Slesvig-Hol-

stein og dermed kom i konflikt med hanseatene, som svensk jerneksport var avhengig av. Sveriges utenrikspolitiske interesser gjaldt derimot forholdet til Russland og Baltikum, der landet fikk liten støtte av unionskongen.

Av de to avsettelsene i Danmark og Norge er det rimelig å se den av Erik av Pommern i sammenheng med unionen. Det er lite som tyder på motstand mot Erik i Danmark før opprøret i Sverige. At han også ble avsatt i Danmark, skyldtes mest sannsynlig ønsket om å bevare unionen med Sverige, i tillegg til Eriks egen oppførsel (Olesen 1980: 19–64). Dette gjelder i enda høyere grad Norge, der Erik ser ut til å ha vært populær, og der riksrådet med beklagelse måtte konstatere at Erik var i eksil, at han var avsatt i de to øvrige landene, og at han dermed ikke kunne fortsette som norsk konge.

Avsettelsen av Christian II har også en viss sammenheng med unionen, enten man i Danmark har håpet på å bevare den eller ikke. Her er det imidlertid klart at det var betydelig motstand mot Christian innen det danske aristokratiet på grunn av hans aggressive politikk mot riksrådet og mange av dets medlemmer. Omvendt hadde han støtte blant borgere og bønder, noe som kom til uttrykk i forsøket på å gjeninnsette ham på tronen under grevefeiden. Ved den anledningen førte også et tilsynelatende enkelt kongevalg til konflikt. Ettersom den opplagte tronfølgeren, Christian III, var protestant, ønsket biskopene å erstatte ham med hans yngre bror Hans. Dermed ble kongevalget utsatt, og før noe nytt valg kunne foretas, brøt Grevefeiden ut (1534–1536). Her bidro både reformasjonen og sosiale motsetninger til å komplisere kongevalget.

De to avsettelsene kan derfor ikke betraktes som uttrykk for en gjennomgående motsetning mellom kongemakt og aristokrati. Når det gjelder tronfølgen, var problemet med kongens yngre brødre eliminert. Ettersom årsaken til dette var mangelen på yngre brødre, kan ikke riksrådet få æren av det. På den annen side burde tronskiftene i denne perioden ha vært enda mer problematiske enn om det hadde vært yngre brødre. Ved fire anledninger, i 1375, 1387, 1439 og 1448, var kongen død eller avsatt uten å etterlate seg noen mannlig arving. Ved alle disse anledningene ble riksrådet enig om en kandidat, som uten alvorlige problemer overtok tronen. Selv om de gamle hyllingstingene fortsatt eksisterte, ble den egentlige avgjørelsen tatt på forhånd av riksrådet.

I tillegg til arvekongedømmet og eksplisitte eller implisitte regler for arvefølgen er altså fremveksten av riksrådet som aristokratisk organ avgjørende for løsningen av tronfølgespørsmålet. Samlingen av aristokratiet i riksrådet er derfor et viktig trekk i utviklingen av en stabil stat. På denne bakgrunn kan det være grunn til å revurdere tesen om motsetningen mellom kongemakt og aristokrati.

Sammenlignet med senere tider er det lett å konkludere med at senmiddelalderens kongemakt var svak. Kongen hadde hverken noen stående hær eller noe profesjonelt byråkrati. Kongedømmets inntekter ble for en stor del disponert av slottshøvedsmennene, som styrte på kongens vegne. Kongen hadde imidlertid disposisjonsretten over dem, og den enkelte stormann hadde derfor all interesse av et godt forhold til kongen – større enn av forholdet til sine standsfeller, som fra dette synspunkt var konkurrenter. Selv om kongen ved valget ble underkastet strenge regler for hvordan han skulle regjere, var muligheten for å kontrollere ham begrenset; riksrådet fungerte ikke som noe permanent politisk organ, og kongen kunne lett spille dets medlemmer ut mot hverandre. Det var selvsagt interessemotsetninger mellom kongen og aristokratiet, men neppe verre enn at de kunne løses gjennom kompromisser og forhandlinger. Konkret er det også rimelig å konkludere med at det var denne typen regime som endelig løste problemet med tronfølgen, inkludert kongens yngre brødre. For det første var det egentlig ingen motsetning mellom arv og valg. Hadde kongen sønner, ble alltid den eldste valgt, og ellers søkte man å velge nærmeste arving. Poenget med valget var muligheten til å stille betingelser. For det andre ble de mange tingene i praksis erstattet av ett valgorgan, riksrådet, selv om hylling på tingene fortsatt ble praktisert. Og for det tredje var aristokratiet så vidt samlet at det ikke lenger var mulig for yngre sønner å utfordre sin eldre bror.

Motsetningen mellom kongemakt og aristokrati kommer i hovedsak ikke til uttrykk i indre strid og dramatiske konfrontasjoner, men i forhandlinger mellom kongen og det aristokratiske riksrådet ved tronskifter og andre anledninger. Det er fullt mulig å skille mellom en monarkisk og en aristokratisk ideologi ved slike anledninger, men derimot neppe å finne en konstant motsetning mellom de to maktene. Det er i denne sammenheng nærliggende å sammenligne med moderne demokratier, der skiftende partier konkurrerer om makten, men på grunnlag av en fundamental enighet om hovedprinsippene for styret av landet.

Oldenburgerne løste tronfølgeproblemet i Danmark og Norge. De produserte mannlige arvinger til tronen frem til 1863. Rivalisering om tronen opphørte, og yngre brødre var ikke lenger noe problem. Så å si alle oldenborgerne hadde yngre brødre, men bare spesialister på dansk historie har hørt om dem. De fikk et standsmessig underhold av sin eldre bror, men spilte ingen politisk rolle. Et delvis unntak er Christian Is yngre sønn Frederik, som ble hertug av Schleswig-Holstein og senere erstattet Christian II på tronen. Dette skyldes imidlertid utbredt misnøye med Christian snarere enn Frederiks ærgjerrighet.

Her er imidlertid Sverige fortsatt et unntak. Da Gustav Vasa døde i 1560, etterlot han seg tre sønner. Den eldste, Erik, ble konge, mens de to yngre, Johan og Karl, ble

hertuger. Forholdet mellom brødrene var dårlig allerede på forhånd, og åpen konflikt brøt ut straks etter tronskiftet. Enden på konflikten ble at Erik ble avsatt og erstattet av Johan (Rosén 1964: 462; Eriksson 2010: 412–13). En vesentlig forklaring på dette er at han var ubalansert og hadde et anfall av sinnssykdom i 1568. Men forklaringen må også søkes i at Sverige så sent som på 1500-tallet var et nytt kongedømme. Faren, Gustav Vasa, hadde utropt seg til konge i 1523, uten noen kongelig avstamning, og landet hadde vært uten konge det meste av tiden siden 1470. Også senere skilte Sverige seg fra de øvrige nordiske landene. To konger ble avsatt i den følgende tiden, Sigismund i 1594 og Gustav IV (1809), og en myrdet, Gustav III (1792). Og det nåværende dynastiet stammer som kjent fra en fransk general uten noe kongelig blod i sine årer. Tross disse tegnene på manglende stabilitet må det imidlertid innrømmes at landet bygget ut en sterk statsmakt som også kunne fungere under svake eller mindreårige konger, og som i en periode gjorde det til en stormakt.

Tronfølgeproblemet ble løst i Skandinavia i løpet av middelalderen gjennom innføringen av arvelig enekongedømme kombinert med valg. I senmiddelalderen ble valgkongedømmet formelt innført, men eldste sønn av foregående konge ble alltid valgt, hvis det var noen. Hylling på tingene fortsatte, men i realiteten var det riksrådet som valgte. Dette var uttrykk for aristokratisk samling. Det var fortsatt konflikter og konkurranse innen aristokratiet, men tilstrekkelig samhold til at tronfølgen sjelden var et problem. Dette skyldtes delvis at det nå var mangel snarere enn overflod på arveberettigede pretendenter, men først og fremst den aristokratiske samlingen omkring kongemakten gjennom riksrådet i Danmark og Norge. Aristokratiet regjerte sammen med kongen og kunne gjennom riksrådet sikre standens felles interesser, samtidig som dens individuelle medlemmer var avhengige av et godt forhold til ham. Dette var ikke nødvendigvis i samsvar med bredere interesser i samfunnet. Det var flere bondeopprør, særlig i Danmark, men den aristokratiske samlingen var løsningen på tronfølgeproblemet. I Sverige kom utviklingen senere, men også her skjedde det en samling omkring kongemakten fra Gustav Vasas tid og utover, der riksdagen, som også inkluderte borgere og bønder, hadde en sterkere stilling.

Vi står altså igjen med en tilsynelatende enkel «teknisk» løsning på tronfølgeproblemet – kombinasjonen av klare regler for arvefølge og en forsamling som opprettholdt disse reglene. Den lange historien om hvordan disse reglene ble nedfelt i praksis, viser imidlertid at virkeligheten er mer komplisert. Regler blir ikke respektert bare ved å bli vedtatt; de må ha en støtte i ledende gruppers interesser, og de trenger tid til å bli alminnelig anerkjent. «Innholdsmessig» gikk utviklingen i retning av valgkongedømme, og institusjonelt ble riksrådet etter hvert et så sterkt organ at det kunne sikre at reglene ble overholdt. Grunnlaget for denne utviklingen var en samling av

aristokratiet omkring kongemakten, først i Danmark, så i Norge og til sist i Sverige. For så vidt kan man si at arvekongedømmet var av mindre betydning i denne sammenheng. I praksis er det likevel grunn til å tro at det var av stor betydning. For det første var funksjonen som valgorgan en viktig del av forklaringen på den aristokratiske samlingen som kom til uttrykk gjennom riksrådet. For det andre la selve valgreglene betydelige begrensninger på riksrådets handlefrihet og dermed på antallet kandidater det kunne velge mellom. Omvendt bidro et større antall mulige kandidater til de mange stridighetene om tronen i mer byråkratiske statsdannelser som Bysants og Det ottomanske imperium. I Norden ble derimot valget i svært mange tilfeller en ren formalitet og bidro dermed til enighet i tilfeller med reell tvil. Det bidro også til løsningen av problemet med yngre brødre. De kunne fortsatt være misunnelige på sin eldre bror, men hadde ingen sjanse til å ta opp konkurransen med ham; hans enerett til tronen var nå fast etablert. Endelig er det av avgjørende betydning at medlemmer av valgforsamlingen ikke selv kunne velges: En konge måtte ha kongelig avstamning. Dette gjorde det klart lettere for velgerne å komme til enighet enn om de selv kunne ha fremmet sitt kandidatur. Bare i Sverige var dette mulig og resulterte i valget av Karl Knutsson i 1448 og Gustav Vasa i 1523. Den første var ingen suksess, mens den andre ble grunnleggeren av et nytt, arvelig kongedømme. I tillegg til personlige egenskaper skyldes dette den vellykkede kampen mot Christian IIs tyranni etter Stockholms blodbad, muligens også at blodbadet hadde eliminert en rekke potensielle rivaler.

Bibliografi

KILDER

ERIKSKRÖNIKAN. Utg. Sven-Bertil Jansson. Stockholm, 2003.

HÁKONAR SAGA HÁKONARSONAR. Utg. Thorleifur Hauksson, Sverrir Jakobsson & Tor Ulset. I–II. Reykjavík, 2013.

NGL = *Norges gamle Love indtil 1387*. I–V. Utg. Rudolf Keyser et al. Christiania, 1846–1895.

LITTERATUR

BAGGE, Sverre 1986. "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen". *Historisk tidsskrift* 86: 145–197.

———. 1999. "The Structure of Political Factions in the Internal Struggles of the Scandinavian Countries During the High Middle Ages". *Scandinavian Journal of History* 24: 299–320.

- . 2007. "Aims and Means in the Inter-Nordic Conflicts 1302–1319", *Scandinavian Journal of History* 32: 1–33.
- . 2008. "'Salvo semper regio iure'. Kampen om sættargjorden 1277–1290". *Historisk tidsskrift* 87: 201–224.
- . 2010. *From Viking Stronghold to Christian Kingdom. State Formation in Norway, c. 900–1350*. København: Museum Tusulanum.
- . 2014. *Cross and Scepter: The Rise of the Scandinavian Kingdoms from the Vikings to the Reformation*. Princeton: Princeton University Press.
- . 2015. "Olav den hellige som norsk konge (1015–28)". *Historisk tidsskrift* 94: 555–587.
- . [under utgivelse]. "The Decline of Regicide and the Rise of European Monarchy from the Carolingians to the Early Modern Period. *Frühmittelalterliche Studien*.
- BECHER, Matthias. 2009. "Dynastie, Thronfolge und Staatsverständnis im Frankenreich". I Walter Pohl & Veronika Wieser (red.), *Der Frühmittelalterliche Staat – Europäische Perspektiven*, 184–199. Forschungen zur Geschichte des Mittelalters, 16. Wien: Verlag der Österreichischen Akademie der Wissenschaften.
- . 2017. "Die mittelalterliche Thronfolge im europäischen Vergleich. Einführende Gedanken". I Matthias Becher (red.), *Die mittelalterliche Thronfolge im europäischen Vergleich*, 43–80. Ostfildern: Jan Thorbecke Verlag.
- BJØRGO, Narve. 1970. "Samkongedømme og einekongedømme". *Historisk tidsskrift* 49: 1–33.
- CHRISTENSEN, Aksel E. 1945. *Kongemagt og aristokrati. Epoker i middelalderlig dansk statsopfattelse*. København: Munksgaard.
- . 1977. "Tiden 1042–1241". I Inge Skovgaard-Petersen m. fl. 1977: 211–399.
- COLLINS, James. 2002. *From Tribes to Nation. The Making of France 500–1799*. Toronto: Wadsworth.
- EISNER, Manuel. 2011. "Killing Kings: Patterns of Regicide in Europe, AD 600–1800". *British Journal of Criminology* 51: 556–577.
- ERIKSSON, Bo 2010. *Sveriges historia 1350–1660*. Stockholm: Nordstedts.
- HELLE, Knut. 1970. *Konge og gode menn i norsk riksstyring 1150–1319*. Bergen: Universitetsforlaget.
- HERMANSON, Lars. 2000. *Släkt, vänner och makt. En studie av elitens politiska kultur i 1100-talets Danmark*. Göteborg: Historiska institutionen.
- HOLMSEN, Andreas. 1977. *Norges historie*. 4 utg. Oslo: Universitetsforlaget.

- HYBEL, Niels & Bjørn POULSEN. 2007. *The Danish Resources c. 1000–1550*. Leiden: Brill.
- IMSEN, Steinar. 1972. *Arv, annammelse, valg: en studie i norsk tronfølgerett i tidsrommet 1319–1450*. Oslo: Universitetsforlaget.
- KRAG, Claus. 1989. "Norge som odel i Harald Hårfages ætt". *Historisk tidsskrift* 68: 288–302.
- LINDKVIST, Thomas. 2003. "Kings and Provinces in Sweden". *The Cambridge History of Scandinavia I*, 221–234. Cambridge: Cambridge University Press.
- LUNDEN, Kåre. 1976. *Norge under Sverreätten 1177–1319*. Norges historie, red. Knut Mykland, bind III. Oslo: Cappelen.
- LÖNNROTH, Erik. 1934. *Sverige och Kalmarunionen 1397–1457*. Göteborg: Akademiförlaget.
- MORRILL, John. 2004. "Conclusion: King-Killing in Perspective". I Robert von Friedeburg (red.), *Murder and Monarchy. Regicide in European History, 1300–1889*, 293–99. London: Palgrave Macmillan.
- OLESEN, Jens. 1980. *Rigsråd, Kongemagt, Union. Studier over det danske rigsråd og den nordiske kongemagts politik 1434–1449*. Århus: Universitetsforlaget.
- ØRNING, Hans Jacob. 2014. "Borgerkrig og statsutvikling i Norge i middelalderen. En revidering". *Historisk tidsskrift* 93: 193–216.
- PALUDAN, Helge. 1977. "Tiden 1241–1340". I Skovgaard-Petersen m. fl. 1977: 401–511.
- ROSÉN, Jerker. 1939. *Striden mellan Birger Magnusson och hans bröder*. Lund: Gleerup.
- . 1964. *Svensk historia I. Tiden före 1718*. Stockholm: Svenska bokförlaget.
- SKOVGAARD-PETERSEN, Inge, Aksel E. CHRISTENSEN & Helge PALUDAN. 1977. *Danmarks Historie I: Tiden indtil 1340*. København: Gyldendal.

Sverre Bagge, professor emeritus ved Institutt for arkeologi, historie, kultur- og religionsvitenskap, Universitetet i Bergen. E-post: sverre.bagge@uib.no.
